

Psykologiska och psykiatriska missgrepp i ”styckmålet”

ren nr 19/1991: »Kan en läkare fällas för mord?»

I Per Lindebergs bok »Döden är en man» studeras det mycket uppmärksammade mål som gått till de juridiska hävderna som »styckmordsmålet». Författaren presenterar ett stort, hittills delvis okänt material, som friar de två anklagade läkarna, »obducenten» (H) och »allmänläkaren» (A).

Författarens bedömning grundar sig inte på att åklagarens bevis är »otillräckliga» för fällande dom. Enligt honom fanns inga skäl alls att misstänka de två männen.

Målet innehåller underlag för ingående juridiska diskussioner. En av de juridiska, processuella frågorna har intresse även för rättspsykiatri. Tingsrätten hade förordnat om rättspsykiatrisk undersökning (RPU) av de två häktade läkarna, men hovrätten upphävde såväl häktningen som RPU-beslut. Diesen [1] kritiserade hovrätten, som – menade författaren – byggt på klenare grund än tingsrätten när man talade om »en beaktansvärd möjlighet» att åtalet inte skulle komma att bifallas vid en slutlig prövning. Men tingsrättens beslut var en »nämndemannadom» mot den lagfarne domarens votum.

Om rätten att överklaga beslut om rättspsykiatrisk undersökning skall ha någon innebörd måste klagoinstanzen, hovrätten, ha befogenhet att bedöma processmaterialet utan huvudförhandling. Skulle den fortsatta behandlingen av målet visa att det fanns skäl till RPU fanns ju den möjligheten kvar i hovrätten även sedan de tilltalade försatts på fri fot.

Viktigare än denna formella fråga, som dock rörde ett allvarligt frihetsberövande under lång tid, är att de juridiska bedömningarna under den fortsatta handläggningen av målet visar sig vila på ett flertal psykologiska missgrepp.

Det första och kanske största missta-

get var att man felbedömde den sakkunnigutredning som polismyndigheten hade förordnat om. Två experter, en barnpsykiater och en barnpsykolog, hade fått i uppdrag att besvara frågan om »huvuvida K (A:s då treåriga dotter) kan ha varit vittne till ett styckmord».

Kategoriska

Man antog att den 17 månader gamla flickan under pingsten 1984 och tidigare varit vittnen till hur H och A haft sex på den rättsmedicinska institutionen och slutligen styckat en kvinnokropp där, offret för det mord de två männen begått. Det påstods vidare att K ett år senare skulle ha berättat för sin mamma om »mycket skrämmande upplevelser» på en plats man trodde vara rättsläkarstationen i Solna. Experterna är kategoriska:

»Utredningsmaterialet pekar mot fadern och H som delaktiga i och ansvariga för de för K skrämmande upplevelsorna.» Men »flera exempel pekar också på att K varit utsatt för sexuella övergrepp».

Man erinras därmed om att de två sakkunniga tillkallats därför att de redan var engagerade i en »incestutredning» där man hunnit med att utpeka A som skyldig.

Men frågan uppstår: Kan ett barn, ännu inte ett och ett halvt år gammalt, inpräglade minnen, möjliga att återge ett år senare?

Vilar ej på vetenskaplig grund

Den infantila amnesin täcker fram till 3–4-årsåldern, därom torde seriös forskning vara enig [2]. Man har [3, 4] försökt sänka tidsgränsen, men ändå knappast passerat 2 år. Påståenden om att traumatiska minnen skulle utgöra undantag har inte bekräftats [5].

Med god säkerhetsmarginal kan alltså fastslås att barnpsykiatern och barnpsykologen trots sin sakkunskap inte arbetat på vetenskaplig grund.

Men man behöver inte rådbråka argumenteringen.

En ingående analys [6] av moderns rapport om flickans »utsagor» visar att

dessa i sin helhet består av andrahandsuppgifter via den ängsliga och miss-tänksamma modern, inte sällan inducerade eller »rättade». Ett exempel: »Vad hände med tanten?» ---»Dom borrade och borrade – dom borrade av sig huvudet» ---»Du menar tantens huvud?»

Det finns ytterligare skäl till skepsis. En barnneurokirurg, citerad i en amerikansk tidning [7], menar att om någon

betecknar sig som »child abuse-specialist» predisponerar detta till att finna övergrepp som inte inträffat. Det är ingen tillfällighet att det i styckmålet skett en amalgamerings mellan det antagna mordfallet och ett »incest»-ärende där modern till flickan med stöd av en barnpsykiatrisk universitetskliniks »sexövergreppssteam» hävdade att A begått sexbrott mot sin dotter. Tingsrätten avvi-

sade den åtalspunkten.

Det bör påpekas att det här inte rör sig om ett barnvittne utan om en uppgiftslämnare med diffusa egenintressen i saken.

Den barnpsykiatriska–barnpsykologiska insatsen i målet fick detta att spåra ur. Därmed sviktar grundbulten i Kammarrättens dom.

Fotohandlaren som vittne

Men låt oss likväl analysera en annan av domstolens grundpelare, fotohandlarnas vittnesmål!

Det hävdades att styckningen av offret fotograferats och en fotofirma i närheten uppgav att man framkallat en serie bilder från en filmrulle, inlämnad av en anonym man *omkring tre år tidigare*.

Tydligt var det en av gärningsmännen från rättsmedicin. Polisen föranstaltade om en vittnesidentifiering med figuranter. Fotofirmans ägare fastställde till en början att det var H som lämnat in rullen. Hans fru tvekade mellan tre personer men stannade för A. Hon förklarade också att denne varit i affären tidigare vid 4 till 6 tillfällen.

Oprofessionellt

Även här spelade vilseledande psykologi in. Identifikationen utfördes på

Författare

RUDOLF SCHLAUG
med dr, Lund.

Barnet glömdes bort då incestmål utreddes

ett oprofessionellt sätt [8]. Vilka ödesdigra konsekvenser en felaktigt utförd identifieringsparad kan få har bl a beskrivits av Loftus [9]. Svagheten från psykologisk synpunkt är framför allt att fotofirmans uppgifter framkom först flera år efter det ödesdigra besöket. Det kan röra sig om »pseudominnen» [10]. Sådana minnen kan hävdas med särskilt stor bestämdhet utan medveten avsikt att vilseleda.

Fotohandlarna beskrev de iaktagna bilderna på filmremsan så åskådligt att den rättsläkare som obducerat offret fann klara överensstämmelser mellan de beskrivna bilderna och obduktionsfynd. Men de två experterna hade citerat barnets påstådda berättelse »man kan säga tanter som H och pappa... pappa kastade sägen». Under domstolsförhöret frågades rättsläkaren om skador efter såg iakttagits. Nej, varken såg eller borrh hade använts!

Rättsmedicinarens engagemang är märkligt. Han deltog i polisens överläggningar med barnpsykiatern och hade mycket tidigt tagit ställning i målet. Helt okontroversiella visade sig hans hypoteser inte vara om vilka fingervisningar obduktionsfynden kunde ge om gärningsmannens yrke, nämligen läkare. Det pseudopsykologiska trycket förefaller dock ha varit stort.

Sett ur psykologisk synvinkel ligger det också något motbjudande i att härleda skuldbevis från vad man tror sig veta om en utpekad persons yrke, personlighetsdrag och liknande. Vad som måhända kan vara av värde med så kallade gärningsmannaprofiler i spaningskedet kan bli riskabelt under en förundersökning.

Tidpunkten ett frågetecken

Avslutningsvis en ytterligare synpunkt. Ser man på åtalet finner man det egendomliga att *tidpunkten* för det antagna – och sannolika – mordet eller i varje fall styckningen först anges vara pingstaftonen 1984, sedan annandagen för att slutligen av tingsrätten fastställas vara »pingsthelgen eller i anslutning därtill». Kanske alltså tredjedagen, en vanlig arbetsdag på rättsmedicin? Men ändå var annandagens möte mellan H och A, och som båda bestred, det som ansågs bevisa att de talade osanning om sin nära bekantskap.

Dessutom och framför allt:

Hur troligt är det att två normalbegåvade män företar sig en så riskabel handling som att stycka ett lik på en arbetsplats där arbetskamrater kan dyka upp när som helst samt dessutom fotografera dådet och låta framkalla filmen i en närbelägen affär?

En psykoanalytisk förklaring som barnpsykiatern framställde att gärningsmännen medvetet eftersträvade en

I de känsloladdade diskussionerna kring rättegången då och i Per Lindebergs bok nu kommer det utsatta barnet bort. När det första gången undersöktes på grund av misstanke om att ha utsatts för sexuellt övergrepp skedde det utan tanke på dess bästa i ett framtidsperspektiv.

Hur reagerar en vuxen person som får veta att den som barn gång på gång utretts på misstanke om incest, att dess beteende under observationen övertygat läkaren om att fadern förfarit brottsligt och att läkaren till sist fick gehör hos åklagaren, men att rätten slutligen friade fadern?

Per Lindebergs bok borde mana till eftertanke hos jurister, rättsläkare och psykiatrer, inklusive barnpsykiatrer. Om målet inte havererat första gången det var uppe i tingsrätten och läkarna fälldes hade man fått rättspsykiatriska utlåtanden som skulle kunna ha över-

Författare

GUNNAR HÖST

pensionerad barnpsykiater, Göteborg.

extra retelse av den perversa handlingen förefaller ha godtagits av domstolarna liksom hans förklaring till att barnet, som skulle ha upplevt hemska ting i obduktionssalen, inte reagerade vid ett besök där. Det rörde sig om en »försvarshållning» mot att våga berätta eller minnas!

Kvar står det psykologiska problemet hur orimligheter kunde godtas av medier och domstolar. Lösningen kanske kan sökas i den samhällshysteri som svept över västvärlden med början i USA, *incesthysterin*. »Vanligt förnuft, moderation och någon grad av lugn» efterlystes i samband med den mycket uppmärksammade Clevelandaffären i England då kritik och sunt förnuft »blåste ut genom fönstret» och lämnade rum för fanatism och överambition [11].

prövats. Rättspsykiatrisk undersökning hade sannolikt nyanserat bilden av de två läkarna och på så sätt breddat underlaget när hovrätten i sin tur skulle pröva tingsrättens dom.

Vad gäller den barnpsykiatriska utredningen som görs på myndighets uppdrag och de slutsatser som presenteras rätten finns inget liknande regelsystem. Ingenting hindrar emellertid domstolen från att inhämta Socialstyrelsens bedömning av ett läkarutlåtande.

Utan den barnpsykiatriska insatsen hade det i det här fallet aldrig blivit något åtal. Från det kvinnan i ett söndervittrande äktenskap fått för sig att maken förgått sig mot deras gemensamma knappt 1 1/2 år gamla dotter och skadat henne i underlivet till dess en barnpsykiater 1 1/2 år senare gav åklagaren underlag för att väcka åtal kan utvecklingen beskrivas som en inverterad polisutredning – man har en gärningsman och letar efter vad slags brott han begått.

Man prövade sig fram

Man prövade sig fram, körde det ursprungliga, »genitala» spåret definitivt i botten med tillhjälp av barnkirurg och narkosläkare, växlade sedan över till det psykiatriska, verbala, som dock inte hade samma täthet, men auktoriserades av psykolog och läkare. Detta räckte emellertid inte för att övertyga polis och åklagare. Brottet uttrycktes i dubbla ne-

I vårt land har man endast dröjande tagit lärdom av erfarenheterna från andra länder.

Referenser

1. Diesen, CI. Rättsfall att minnas. Till Jan Hellner. Norstedts juridik 1998.
2. Ceci SJ, Brugg M. Jeopardy in the courtroom. Washington DC: American Psychological Association. 1995.
3. Usher JN, Neisser U. Childhood amnesia. *J Exp Psychol Gen* 1993; 122: 155-65.
4. Loftus EF. Desperately seeking memories of the first few years of childhood. *J Exp Psychol Gen* 1993; 122: 274-7.
5. Weaver CA. Do you need a »flash». *J Exp Psychol Gen* 1993, V 122: 39-46.
6. Holgerson A, Hellbom B. Facts or fiction in court. *Acta Universitatis Stockholmiensis* 1997.
7. Science and the Au Pair Trial. *Wall Street Journal* November 11, 1997.
8. Hellbom B. Ögonvittnesidentifieringar. *Svensk Juristtidning* 1994, nr 3.